

הבעיה היהודית בסיפורת של צבי פרייגרזון / ג. קרסל

צבי פרייגרזון חבלי שם

שער ספרו של צבי פרייגרזון "חבלי שם"

שהסיפור הוא פירור ממנו. ואם בימים כתיקונם כך בימים סוערים על אחת כמה וכמה – והפעם אנו מתכוונים ליהדות רוסיה עד המהפכה וממנה לשואה עד ימינו אנו.

שני סופרים גדולים קמו לה ליהדות רוסיה, שהתמודדו בסיפורת בהווי, שמלפני המהפכה, בימי המהפכה ולאחר

היסודות הסיפוריים של יוצר עברי ברוסיה הסובייטית

בדרך כלל סיפור הוא סיפור, כלומר עלילה והתפתחותה עד הגיעה לנקודת השיא. הבעיות בסיפורת הן כמובן בעיות פנימיות, פסיכולוגיות או תיאורי טבע, השזורים בכלל העלילה ומהווים רקע אורגני לסיפור המעשה. כל זה בדרך כלל וכמובן יש חריגים: אנו מכירים את הסיפורת בעלת האופי האקטואלי, מרצון או באונס. ברם, הסיפורת העברית, ולא בלבד בעברית אמורים הדברים, מראשיתה לא יכלה להסיח דעתה. עת היא מתארת את היהודי בחייו היום-יומיים, מהבעיותיו של קיומו בין אומות העולם. שלובים היו חייו, לטוב ולרע, עם העולם הסובב אותנו וממש לא יתואר, שסופר, ומדובר במספרים ופחות מכך במשוררים, חייב מכוחו הפנימי, לחרוג מהפרט לכלל ולהידרש לקיומו היהודי.

צבי פרייגרזון, חבלי שם. סיפורים. עם עובד ומכץ כ"ח לחקר הספרות העברית, אוניברסיטת תל-אביב חשמי"ה/1985. 314 עמ'.

העברית יוחדה אך ליצירה הבלטריסטית בלבד, שרק כאן יכול היה להפעיל את פנימיותו העמוקה ביותר. היסוד השני הוא ארץ-ישראל. מהביוגרפיה של פרייגרזון אנו יודעים שנשלח לארץ ללמוד בגימנסיה "הרצליה" לפני מלחמת העולם הראשונה ובצאתו לימות החופש לרוסיה נתקע בה לרגל המלחמה ונשאר שם עד ימיו האחרונים. לא אחת עובר זכר תל-אביב והגימנסיה בספריו ובסיפוריו. ממוזגים איפוא שני יסודות אלה שלו ביסודות הכלליים של כל סופר עברי ברוסיה: יחסים בין שני העמים וחיינו אנו בתוכם.

חזרה לשרשים

הנימה העיקרית בסיפורי פ., ולא רק בהם, היא הזיקה היהודית, שאינה כבה בסערות הימים ומתעוררת לחיים ולתחיה מכוחות רדומים עד כה. זהו למעשה הלייטמוטיב של סיפוריו. כגון נאמו בסיפור האחרון "עשרים גבורים", שהגחלת היהודית לא תיכבה לעולם. נאומים אלה המצויים גם ב"אש התמיד", הם מאוד אורגאניים בסיפוריו, כגון בסיפור הנזכר, עת חוזר הבן, שאינו יודע צורה אלפבית יהודית, למקור מחצבתו ומבקש להצטרף ל"מנין" של בית התפילה, לאור הקללות של אהובתו מלפנים על מוצאו היהודי. לפנינו, ולא רק כאן, "בעלי תשובה" (ואין לערבבם עם החוזרים בתשובה של ימינו), החוזרים לאחר גלגולים רבים למקורם היהודי. שני יסודות אלה מזינים את סיפוריו ורק מכוחם ניתן להסביר את הפלא ששמו פרייגרזון, יוצר עברי ברוסיה הסובייטית, שבאחד מסיפוריו "עברית" הוא מתאר מה לו העברית. ואכן, הוא אומר באחד מסיפוריו: "את הגשר בין כובשי כנען ויהודי עירתי העבירה ברוב כשרון הספרות העברית

מכן בימי המשטר הסובייטי, הלא הם חיים הזו ופרייגרזון. פרייגרזון הוסיף לכך עוד חטיבות: השואה, ומחנות ההסגר. המצוי ולוא גם במקצת אצל יצירותיהם של שניים אלה רואה לא רק זווית-ראייה שונות, אם של העבר ואם של ההווה, אלא גם תכונות-אופי שונות, המעצבות את הראייה. שניהם מביטים בחמלה ובגעגועים על העבר היהודי, שעלה עליו הכורת הכפול, תחילה בעיתות המהפכה ולאחר מכן בשואה. אולם אנו מבחינים תוך כך, בהזו למשל, שהפתיחה המופלאה שלו לסיפורו "דורות הראשונים", היא שיר והימנון לעיירות של עבר ויחד עם כך אנו רואים ב"הדרשה" ובמחזהו "בקץ הימים" קיטרוג קשה על ההיסטוריה היהודית. לא כן פרייגרזון, לא רק שהוא אינו מקטרג אלא כל כולו, אם בסיפוריו ואם בתיאורי המחסגר (חידוש לשונו שלו למחנה-הסגר), הימנון לעבר היהודי, שההילה שלו אינה דוהה בסערות המהפכה והשואה גם יחד.

שניים הם היסודות, עליהם מושתתת הבלטריסטיקה של צ.פ. (אף "יומן הזכרונות" הוא ספר בלטריסטי, שכן רק בכך היה כוחו – ואיזה כוח גדול היה לו בתחום זה!) העברית וארץ-ישראל. לכאורה איזה סופר עברי אינה קשור לעברית, לשון יצירתו. אולם לפנינו כוח מאגי של העברית, שקשה למצוא כמותו בכל סופר אחר. והרי דבר הוא, העברית שנכתרה בימי המשטר הסובייטי, פרחת בהסתור ונעשתה לכוח, ששום לחץ לא יכול היה לגבור עליו. איני יודע אם יש דוגמה כזו בעולם לקשר כזה ללשון שאינה לשון-אם ויחד עם כך היא הופכת מעין חזות הכל: עברית למען עברית – וכמובן יצירה בלשון זו בלבד, אף שבנידון דנן, בפרייגרזון, אנו יודעים, שהוא חיבר ספרים רבים בתורת המחצבים ברוסית. אולם

ב"אש התמיד" ואם בסיפוריו. הוא אינו שייך לסופרים היידישנים ואדרבא חוט של חן וחסד משוך על תיאוריו ברחוב היהודי בימי הסובייטים. וכיצד הוא מתרפק על "ריח של שבת בעיירה", העיירה, שהתפוררה בימי הסובייטים ובניה נטשוה והלכו לאן שהלכו, מקבצת לעתים מזומנות את נידחיה תחת חופת הבית הפטריארכאלי, הוא הבית, המחזיק בכל הכוחות את שרידי ההווי והמסורת לאור כל נוגדניה במציאות.

העצמה בתוך המרטירולוגיה היהודית בימי השואה מתבטאת בעיקר בכך, שיהודי העוטה מסוהה באמנות רבה לשם בריחה מהשואה, מסגל לעצמו מעין אגו שני וטבעי על מנת לשמור על המקורי והיהודי. עצמה יהודית זו, אדירה לאין שיעור, שואבת את כוחה מההיסטוריה היהודית, שבה "עמדו דורות רבים של מומתים, נחנקים, נשרפים, מצאים להורג ולעינויים, תילי תילים של צרות ויסורים, צבור ענקי של גזירות, פגעים ומצוקות". כאן במסווה זה מתבטא מעין מרד באלה רוצחי העם במשך הדורות, שהגרמנים הגיעו בכך לשיאי שיאים. ושוב, אותו המוטיב, עת נקבצים שרידי השואה לעיירה ומקיימים קידושין לזוג כדת וכדין וכאן חוזר אותו הסמל, ש"עוד לא אבדו הסיכויים, לא כלו כל הקצין, עוד יש שמץ תקוה לעם העברי בארצנו", כלומר רוסיה.

כוחו הסיפורי של פרייגרזון מתבטא בכל עוזה בסיפור "השבועה", שכן הווי המחסגר משולב בסיפור אהבה וריקמת העלילה מתמשכת ברץף אורגאני וטבעי עד לשיא הסיפורי. זוהי נובילה לדוגמא שבה שוכנים גם יחד לבטים של יחסים בין יהודים ללא יהודים ויודע פרייגרזון לתאר נפתולים אלה עד שגובר היסוד היהודי.

החדשה ("גלגולי הראשון"). במקום אחר הוא קורא לכך "המועקה העברית", שהיתה בסתירה כה בולטת לסיבה, ואף על פי כן דיוקא משום כך החזיקה מעמד עד כדי עמידה תוקפנית לפני חוקרי הקג"ב, שרצה לדבר אתם אך ורק עברית מול המלשין, תלמידו לעברית. ועל כן האומץ הרב לקרוא לבן בשם היהודי הארוך "חיים נפתלי צבי הירש" במקביל לשמו הלועזי גריגורי ("חבלי שם"). אף כאן החזרה לשרשים וההתמרדות ברעיון זה בשדות זרים וכמובן סמל לשיבה לאלה החיים שהסיבה הזרה עקרה אותם ללא רחם.

לייטמוטיב זה אינו פוגע כהוא זה ברץף הנאראטיבי של הסיפורים ואם אנו מדברים היום על מפתרונות בספרות הרי יכולים כולם ללמוד מפרייגרזון. אלה הם תיאורים אירוטיים, עדינים ויפים, כתובים בכשרון רב, המשתלבים יפה יפה בעיקרי הסיפור. אהבהבים אלה, ככל שהם אמיתיים ואבטוכטוניים, נסוגים כעשן מפני האטאביזם היהודי, שהוא לרוב שיא הסיפור בחתימתו: "מה שהננו, עברים אנו". למעשה יכולנו לומר שפרייגרזון הוא משוררו של אטאביזם יהודי זה, שמצא בסיפוריו את מתארו הנאמן. אות ההצטיינות של שם בוגדן חמילניצקי מטעם המשטר הסובייטי, שנכנס להיסטוריה היהודית כעורך הטבח ביהודים בשנות ת"ח-ט"ט, ניצב במקביל ליד הקמיע של האר"י, הוא ר' יצחק לוריא ממקובלי צפת הנודעים. לאמור – הקמיע ניצח את אורדן חמילניצקי. ואם קראתי לכך אטאביזם יהודי – הריהו פולש גם לאהבהבים שלו, כלומר תחום ששום גורם אחר אינו שולט בו – ואף על פי כן הוא פולש גם לכאן וחוגג גם כאן את נצחוננו.

יחיד וכמעט מיוחד הוא פרייגרזון בתיאור חיי ישראל בימי הסובייטים. אם

פרייגרזון הוא קודם כל מספר בחסד.
הענין היחודי אינו מעין נספח הניתלה על
הקולב הסיפורי אלא מצע ובסיס נרחב ועל
כן כוחו של הסיפור, שבו מוצגת בכל
הטראגיות הבעיה היהודית בדורות

האחרונים ברוסיה. וכן, והוא העיקר,
התרפקות על הווי העיירה שמלפני החורבן
הכפול, אם של המשטר לפני השואה ואם
של השואה. התרפקות זו, מתוארת
בסיפוריו בחן שקשה למצוא דוגמתו.